

OTTO 142

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİ 08

Kadızedeliler-Sivâsiler Tartışması
İbrahim Baz

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi
Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi
Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS
Baskı: Ayrıntı Basımevi / İvedik Ankara

1. Baskı: Ocak 2019

Sertifika No: 33205
ISBN 978-605-7579-18-8

İletişim Adresleri
Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06690 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
facebook.com/otto.yayinlari
twitter.com/ottoyayin

KADIZÂDELİLER-SİVÂSÎLER
TARTIŞMASI

İBRAHİM BAZ

OTTO

İBRAHİM BAZ

Kahramanmaraş'ta doğdu. Dörtüyl İmam Hatip Lisesi ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okudu. Milli Eğitim Bakanlığı ve Bakü İslam Üniversitesi'nde çalıştı. 2010 yılından itibaren Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Eserleri; *Mem u Zîn Masalı* (2017); *Abdülehad Nuri-i Sivasi Haya-tı Eserleri Görüşleri* (2017); *Sûfi –Bir Aşk Yolcusu–* (2018) ve *Kadı-zâdeliler-Sivâsiler Tartışması* (2018).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	15
A) 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi ve Sosyal Yapı	15
B) Kadızâdeliler ve Sivâsîlere Göre 17. Yüzyılın Tasviri	26
C) 17. Yüzyılda Tasavvuf	30
D) Din Anlayışında Farklılıklar ve Zahir-Bâtin Ayrımına Genel Bir Bakış	37
E) Tasavvuf ve Tenkit Kültürü	46
BİRİNCİ BÖLÜM	
KADIZÂDELİLER SIVÂSÎLER TARTIŞMASI	51
A) Tartışmanın Tarihi Arka Planı ve Fikrî Referansı Birgivi Mehmed Efendi	53
B) Tartışmanın Tarafları	67
1. Kadızâdeliler	68
2. Sivâsîler (Sufiler)	80
C) Tartışmanın Konuları	88
D) Tartışmanın Seyri	90
E) Bazı Devlet Ricalinin Tartışmaya Yaklaşımı	114
1. Sultan IV. Murad	116
2. Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa	117
3. Köprülü Mehmed Paşa	117
4. Şeyhülislam Yahya Efendi	118
5. Şeyhülislam Bahâî Efendi	119
İKİNCİ BÖLÜM	
TARTIŞMA KONULARIYLA İLGİLİ TARAFLARIN GÖRÜŞLERİ	121
A) Müspet İlimlerin Tahsili ve İlim Tahsilinin Gayesi	122
B) Bidat	128
C) Semâ, Devran ve Raks	132
D) Kandil Geceleri ve Nafile Namazların Cemaatle Kılınması	141
E) Tasliye, Tarziye ve Musafaha	145

F) Cehri Zikir Yapmak	147
G) Teganni	149
H) Eşyanın Zikri Hâl ile mi Yoksa Kâl ile midir?	151
I) Ebeveyn-i Rasûl'ün İmanı	151
J) İbn-i Arabî Şeyh-i Ekber mi Şeyh-i Ekfer mi?	154
K) Hızır'ın Hayatı	156
L) Kabir Ziyareti	159
M) Tütün	165
N) Kahve ve Kahvehaneler	169
O) Rüşvet	172
P) Diğer Konular	175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMANIN TESİRLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	177
A) Kadızâdelilerin Düşünce ve Zihniyetine Genel Bakış	177
B) Kadızâdeliler ve Sivâsiler Hakkında Bazı Tespitler ve Aralarındaki Farklar	184
C) Kadızâdelilerin Toplum Modeli	188
D) Tartışmanın Dönemin Edebiyatına Tesiri	193
SONUÇ	205
KAYNAKLAR	213
DİZİN	229

ÖNSÖZ

Bilgi, kültür ve algı farklılıkları, bir yandan düşüncüyü derinleştirip medeniyetlerin oluşmasına, gelişmesine ve zenginleşmesine katkı sağlarken, diğer yandan birçok tartışmanın ve çatışmanın da ana nedenini oluşturmuştur. Özellikle din algısındaki farklılıklar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tartışma ve çatışmalar, bütün dinlerde olduğu gibi İslam tarihinde de önemli bir yer tutmaktadır.

İslam tarihinde henüz ilk asırdan itibaren dinî konularda fikir ayrılıkları ortaya çıkmış, bu ayrılıklar zaman zaman sert tartışmalara ve hatta kanlı eylemlere dönüşmüştür. Bu tartışmalarda gerçek neden genellikle siyasi olmakla birlikte, tartışmalar dinî kavramlar üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla bu tartışmaların aynı zamanda bir çatışma olduğunu ifade etmek gerekir. Özellikle İslami ilimlerin, itikadi ve amelî mezheplerin, tasavvufi ekollerin oluşmaya başladığı hicri II. asırdan itibaren fikir ayrılıkları bireysel olmaktan çıkıp ekoller arasında yaşanmaya başlamıştır. Tartışmaların bir kısmı, İslam esaslarını muhafaza etmek ve onu bidatlerden korumak amacıyla yapılmıştır. İbnu'l-Cevzi, İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bazı sufilere yaptığı eleştiriler buna örnektir.

Sufiler belki de mesleklerinin bir neticesi olarak, onları anlamayan kişiler tarafından sıklıkla eleştirilmişlerdir. Bu eleştiri ve mesafeli duruşta, Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi ilk dönem sufilerin şatahatları da etkili olmuştur. Eleştiriler daha ziyade fıkıh ve hadis ehli tarafından yapılmıştır. Her husta olduğu gibi, tasavvuf için de eleştiri bir zaruret ve ihti-

yaçtır. Zira doğru eleştiri, önemli bir inşa ameliyesidir ve medeniyetlerin oluşumuna katkı sağlayan temel unsurlardan biridir. Peygamberler tarafından tebliğ edilen dinin ahkâmında dahi zaman içerisinde ortaya çıkan değişim ve sapmalar, Allah tarafından yeni peygamberler, kitaplar ve emirlerle tashih edilmiştir. Bu noktada tasavvuf ehli de kendi meslek ve meşreplerinin eleştirilmesine karşı çıkmamış, hatta bizzat kendileri eleştirmişlerdir. Onların karşı çıktığı, daha ziyade kendilerini anlamayan, hallerine vâkıf olmayan ve bu hâl ve dinî tecrübelerinin birer ifadesi olan terminolojilerine hâkim olmayan kimselerin bilmeden yaptığı eleştirilerdir.

17. yüzyılda İstanbul'da yaşanan Kadızâdeliler-Sivâsiler tartışması da görüntü olarak tasavvuf ve sufi eleştirisidir. Gerçekte ise zahirî ve sathi bir algı ve zihniyetin tezahürüdür. Bu yönüyle tartışma; nedenleri, ortamı, tarihi referansları, kendisinden sonraki dönemde ortaya çıkan ve günümüzde hâlen devam eden kimi fırka ve oluşumlara benzerliği açısından yakından incelenmesi ve ders alınması gereken tarihî bir olaydır. Çünkü tarih, yalnız geçmişte yaşanmış olanlar değil, bugün yaşananlar ve yarın yaşanacak olanlardır.

Tartışmanın yaşandığı 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bakıldığında siyasi, ekonomik ve sosyal birçok sorunun var olduğu görülmektedir. Çocuk yaşta padişahların tahta geçmesi nedeniyle iktidar paylaşılmış, Batı devletlerinin sanayi ve ticaret atılımı karşısında rekabet edilememiş ve ekonomi hızlı şekilde zayıflamıştır. İşte bu dönemde Koçi Bey ve Kâtip Çelebi gibi aydınların devlet yöneticilerine sundukları layihalar, devletin işleyişinde ve toplumun yaşayışında baş gösteren sorunların tespiti ve yapısal anlamda çözüm önerilerini içermektedir. Bütün tekliflerin özünde, devletin güçlü olduğu dönemlerdeki adalete dayalı *Kanun-i Kadim* denilen yönetim tarzının yeniden ikamesi ve özellikle ticaret ve sanayide gelişen Batı karşısında ayakta kalma mücadelesinin yol ve yöntemi vardır. Ancak sonraki yüzyıllarda değişim ve dönüşüm daha ziyade şekli açıdan ve Batı referans alınarak yapılmıştır.

Sorunlar başladığında, çoğu zaman yapıldığı gibi, sorunu çözmek yerine sorumluyu bulmak ve onu cezalandırmak geleceği bu tartışmada da görülmektedir. Kadızâdeliler, yaşanan si-

GİRİŞ

A) 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi ve Sosyal Yapı*
Kadıızâdeliler Sivâsiler tartışmasının yaşandığı 17. yüzyıl, hem Osmanlı Devleti hem de dünya tarihi açısından birçok alanda zorlukların ve arayışların yaşandığı çetin bir geçiş dönemidir. Osmanlı Devleti, tarihindeki en geniş coğrafyaya ulaşırken, aynı zamanda duraklama ve çözülme eğilimine girmiştir. Devletin yükseliş dönemindeki nizamı, çocuk padişahlar, iktisadi zayıflık ve askerî mağlubiyetler gibi iç faktörlerle Batı dünyasındaki gelişmelere ayak uyduramamak gibi dış faktörler nedeniyle bozulmaya başlamıştır.

Küçük yaşta ve ehliyetsiz padişahların iktidara geçmesi neticesinde siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan değişik alanlarda problemler yaşanmıştır. Bu dönemin Osmanlı padişahları ve görev süreleri şu şekildedir: III. Mehmed (1595-1603), I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618), II. Osman (1618-1622), I. Mustafa (1622-1623), IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703).¹

* Bu bölümde, daha önce yayımlanan *Abdülehad Nür-i Sivâsi* isimli eserden istifade edilmiştir. Bkz. İbrahim Baz, *Abdülehad Nür-i Sivâsi (Hayatı, Eserleri, Görüşleri)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2007.

¹ Hüseyin Ayrıansaraylı, *Vefâyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 1978, s. 4-6; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, 71-255, Ankara 1988; Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, Bugünkü Dile Özetleyerek Yeniden Yazan: Abdülkadir Karahan, MEB Yayınları, İstanbul 1991, II, 213-501; Heyet, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayınları, III, 178 vd., IV, 1-108; Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, X, 403-505; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul 1977, V, 7-357.

III. Mehmed (1595-1603), vilayet idaresi için İstanbul dışına gönderilen son şehzadedir. Kendisinden önce saltanatta bulunan III. Murad vefat ettiği zaman III. Mehmed'in annesi, bu vefatı vezirlerden bile saklayıp bostancıbaşını oğluna göndererek oğlunu İstanbul'a çağırmıştır.² Sultan III. Mehmed'den önceki padişah III. Murad (1574-1595) döneminde, ehil olmayan insanların devlet idaresine getirilmesiyle uzun yıllardan beri devam eden savaşların da etkisiyle düzenin bozulma süreci başlamıştır. Bu dönemde, 12 Ekim 1596 tarihinde Macaristan'daki Eğri Kalesi fethedilmiştir. Ardından, 27 Ekim 1596'da, Haçova Meydan Muharebesi kazanılmıştır.³ Tiryaki Hasan Paşa'nın sevk ve idaresinde Kanije müdafaası gerçekleşmiş ve Avusturya ordusu hezimete uğratılmıştır.⁴

1550'li yıllarda Anadolu'da başlayan Celali İsyanları,⁵ esas tehlikeli yüzünü III. Mehmed döneminde göstermiştir. Bunlardan biri Karayazıcı Abdülhalim'in isyanıdır.⁶ O, Sokulluzâde Hasan Paşa tarafından mağlup edildikten sonra sığındığı Canik Dağlarında 1602 yılında ölmüştür.⁷

Annesi Safiye Sultan'ın tesiri altında kaldığı kabul edilen Sultan III. Mehmed, 21 Aralık 1603 tarihinde vefat etmiş ve yerine I. Ahmed tahta geçmiştir.⁸ Avusturya savaşları ve Celali isyanlarının devam ettiği, durumu fırsat bilen İran'ın Doğu sınırlarına saldırdığı I. Ahmed'in saltanatu sırasında (1603-1617) Estergon ve Uyvar kaleleri Avusturyalılardan alınmış, Eflak, Erdel ve Boğdan Osmanlı'ya bağlanmıştır. 1593 yılından beri devam eden Avusturya Savaşı, 1606 yılında Zitvatorok Antlaşması ile sonuca bağlanmıştır. Böylece devam etmekte olan Celali isyan-

² Hammer, *Osmanlı Tarihi*, II, 214.

³ Nâimâ, Mustafa Efendi, *Nâimâ Tarihi (Ravzatu'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbârî'l-Hafikayn)*, çev. Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınları, İstanbul 1967, I, 148-158; *DGBİT*, X, 404-407.

⁴ *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, 210-216; *DGBİT*, X, 407.

⁵ Celali İsyanları: Yavuz Sultan Selim'in son dönemlerinde, 1519 yılında bir sipahi subayı olan Bozoklu Celal adındaki kişi ayaklanmış ve bu tarihten sonra Anadolu'da meydana gelen bütün isyanların ortak adı "Celâli" olmuştur. Bkz. Mustafa Akdag, Mustafa, "Celâli İsyanlarından Büyük Kaçgunluk" (1603-1606), *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, sy. 2-3, II, 1-49, Ankara 1964; Orhan Türkdöğen, "Sosyal Hareketler Olarak Celâli Ayaklanmalar", *TTK Belleten*, c. LX, sy. 228 (Ağustos 1996), s. 421-442; *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, 216; Mücteba İl-gürel, "Celâli İsyanları", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 252-257.

⁶ Nâimâ, *age.*, II, 534-536. Ayrıca diğer isyancılar hakkında bkz. Nâimâ, *age.*, II, 536-558.

⁷ *DGBİT*, X, 409-410; *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, 218-219.

⁸ *DGBİT*, X, 403-412; *Osmanlı Ansiklopedisi*, III, 178-227; Hammer, *age.*, II, 214 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM KADIZÂDELİLER SİVÂSİLER TARTIŞMASI

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar birçok siyasi, fikrî ve dinî tartışma yaşanmıştır. Bu tartışmaların en dikkat çekenlerinden biri olan Kadızâdeliler-Sivâsîler mücadelesi, her ne kadar dinî kavramlar üzerinden yapılmış ve din adamı kimliğine sahip vaizler ve tarikat şeyhleri arasında geçmiş olsa da politik, sosyal ve ekonomik boyutları da olan bir tartışmadır. Bidatlerle mücadele zemininde yürütülen tartışmayı Kadızâdeliler olarak bilinen nüfuzlu vaizler başlatmışlar ve Halveti-Sivâsî sufilerle tartışmışlardır.

Rahatsızlıkların arttığı, bozulma ve çözümlerin yaşandığı yerde insan, bildiği ve beğendiği doğru ve güzeli yeniden ikame etmek ister. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan olumsuzluklara, devlet geleneğini bilen aydınlar daha ziyade yapısal olarak bakarak *Kanun-i Kadim* denilen yükseliş dönemine kadar uygulanan geleneğe dönmeyi teklif etmişlerdir. Birgivi ve Kadızâdeliler ise dönülecek zamanı, asr-ı saadet olarak kabul etmişler ve ondan sonraki bütün dinî uygulamaları bidat olarak tanımlamışlardır.

Kadızâdelilerin ortaya çıktığı dönemde özellikle tasavvufi düşüncenin toplumda yaygın olduğunu ve başta Halvetiyye tekeleri olmak üzere İstanbul'un hemen her semtinde çok sayıda tekke bulunduğunu da bu tartışmayı doğru anlamak için göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira yükselen her düşüncenin karşısında mutlaka bir muarızı ve muhalifi de ortaya çıkmıştır.

Kadızâdeliler ile Sivâsiler arasındaki tartışma, dinî kavramlar zemininde yapılmakla birlikte dönemin ulema, udeba, tarihçi, devlet adamı ve hatta sultanlarını meşgul etmiştir. Bu nedenle tartışmayı, tartışmanın bizzat kendisini ve tartışmanın konularını toplumun dinî, siyasi, sosyolojik, ekonomik şartlarından soyutlayarak anlamak mümkün değildir. Tartışmanın yaşandığı yüzyıl, giriş bölümünde de işaret edildiği gibi, Osmanlı Devleti'nde kemalden zevale doğru inişin başlangıç yıllarıdır. Bu durum sadece siyasi ve sosyal¹ açıdan değil aynı zamanda ekonomik açıdan da geçerlidir.² Siyaset ve ekonomi, sebep ve sonuç açısından birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen iki temel faktördür. Tartışmayı hazırlayan faktörlere baktığımızda tartışmanın, yalnız çocuk sultanlar ve iktidarın güç dengeleri arasında paylaşılması değil, önemli oranda ekonomik olduğu da görülmektedir. Ancak biz çalışmamızda ekonomik nedenler üzerinde fazla durmamayı tercih ettik.

Kadızâdeliler hareketini hazırlayan fikrî altyapı dile getirilirken Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan hilafet ile birlikte İstanbul'a getirdiği, itikadi olarak Eş'ari, amelî olarak Şafii mezhebine mensup âlimlerin, Osmanlı'da hâkim olan Maturidi ve Hanefi geleneğin³ değişmesine ve böylece tartışmaların başlamasına neden olduğu dile getirilse de⁴ biz bunu destekleyecek somut delillere ulaşamadık. Bu konunun gündeme gelmesinin nedeni, Eş'arilerle Maturidiler arasındaki "son nefeste iman" gibi bazı ihtilafli konuların Kadızâdeliler tarafından da ifade edilmesi

¹ Bu yüzyılda İstanbul'da siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlara paralel olarak suç oranlarının da arttığı kaydedilmektedir. Marinos Sariyannis, "Neglected Trades": Glimpses into the 17th Century Istanbul Underworld", *Turcica*, sy: 38 (2006), s. 56.

² Danielle J. van Dobben, *Dancing modernity: Gender, sexuality and the state in the late Ottoman Empire and early Turkish Republics* (For the Degree of Master of Arts), Arizona University, 2008, s. 37.

³ Kemalpaşazâde'nin Eş'ari-Şafii ile Maturidi Hanefi yakınlığını ilk işaret edenlerden biri olduğu kabul edilir. Konuyla ilgili olarak bkz. Mehmet Kalaycı, "Kemalpaşazâde'nin Eş'arilik-Maturidilik İhtilafı Konusundaki Risalesi Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy: 53: 2 (2012), s. 212.

⁴ Bu iddia Sait Başer tarafından gündem getirilmiştir. Ona göre Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki siyasi ve dinî mücadelede Yavuz öne geçmek için Mısır'dan hilafeti getirdiği gibi Eş'ari-Şafii Arap âlimlerini de getirmiştir. Bu âlimler vasıtasıyla Şah İsmail'in manevi otoritesinin batıl olduğunu da ortaya koymak istemiştir. Ancak bu durum, beklenmedik bir sonuç doğurmuş ve medrese ile tekkenin arasının açılmasına ve Eş'ari düşüncenin bu tarihten sonra Osmanlı'da egemen olmasına neden olmuştur. Bkz. Sait Başer, "Türk Müslümanlığı" (Feyzullah Altunkaynak tarafından yapılan röportaj), *Matbuat*, sy: 50 (İstanbul 1998), s. 21-25.

İKİNCİ BÖLÜM TARTIŞMA KONULARIYLA İLGİLİ TARAFLARIN GÖRÜŞLERİ

Daha önce tartışmanın konularını ve bu konuların tartışmanın seyrine ne şekilde yansıdığını ifade etmeye çalışmıştık. Bu bölümde tartışma konularının mahiyetini, Kadızâdelilerin iddialarını ve sufilerin görüşlerini vermeye çalışacağız. Kadızâdelilerin görüşleri özet olarak verildikten sonra sufilerin görüşleri daha detaylı şekilde ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak burada tartışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için tartışmayı başlatan olarak Kadızâdelilerin bu konuları niçin gündeme taşıdıklarına, yöntemlerine ve ilkelerine kısaca değinmek istiyoruz.

Kadızâdeliler, birçok benzerleri gibi, kendilerine “*emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker*” ayetini ana ilke olarak belirlemişlerdir. Haricilere göre de *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker*, devlet başkanının ilk vazifesidir. Esasında bu ilke sufilerin irşat faaliyetlerinin de ana ilkesidir. Ancak Kadızâdeliler bu ayetten hareketle Hariciler gibi ötekileştirme ve günahkârı kâfir ilan edecek bir çıkarım yaparken, sufiler gönül almayı ve gönül yapmayı, yani tatlı dili tercih etmişlerdir.

Kadızâdeliler tartışma konularını daha ziyade cami kürsülerinde dile getirmişler ve dine karşı derin bağlılığı olmakla birlikte bilgi seviyesi daha düşük olan cemaatin duygularına hitap etmişlerdir. Tamamı daha önce tartışılmış ve üzerinde mutabakat sağlanamamış, dinin esasına taalluk etmeyen konuları yeniden gündeme getirmişlerdir. Böylece bidat ehli olarak tanımladıkları ve kendilerine cami kürsülerinde rakip gördükleri sufileri tasfiye etmek istemişlerdir.

Tartışmanın yaşandığı yüzyılda Kâtip Çelebi ve Naimâ'dan,

günümüz araştırmacılarından Ahmet Yaşar Ocak'a kadar Kadızâdeliler hakkında kanaat bildirenlerin büyük çoğunluğu, onların gayelerinin şöhret kazanmak ve mevki elde etmek olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.

A) *Müşpet İlimlerin Tahsili ve İlim Tahsilinin Gayesi*

Tarafların müşpet ilimlerin okutulması konusundaki görüşleri, tartışmanın taraflarının ilme ve hayata dair bakış açılarını, yani zihniyetlerini ortaya koyan en önemli göstergelerden biridir. Bu konuda iki ayrı ekolün taraflarının konuya yaklaşımını görmek mümkün olduğu gibi, tarafların bilgi ve algı düzeylerini tanıma imkânı da bulunmaktadır. Daha ziyade *akıl* ve *nakil* yahut *zahir* ve *bâtın* kavramları çerçevesinde ele alınan yaklaşım farklılığı, özellikle Yunan klasiklerinin tercümesinden sonra İslam dünyasında ortaya çıkan felsefi düşünce ve akımlarla birlikte belirgin hâle gelmiştir. Dolayısıyla müşpet ilimlerin tartışılması da diğer konular gibi yeni bir konu değildir.

Müslümanlar, inançlarının bir ilkesi olarak ilmi, dinî ve din dışı şeklinde ayırmaksızın ilim tahsil edilmesini farz; hikmeti, bulunması gereken kayıpları olarak görmüşlerdir. Ancak bu konuda daha dar düşünenler de olmuştur. Örneğin Rasathane yapıturan ve bu konuda çalışmalar yapan Molla Lütü 1495 tarihinde öldürülmüştür. Bundan bir süre sonra Hoca Sa'deddin Efendi'nin tavsiyesi üzerine yeni bir rasathane kurulmuştur. Ancak bu sefer de Şeyhülislam Ahmed Şemseddin Efendi'nin (ö. 1580), *gâib ve meçhûlât âleminin ahvâlinin keşfi için uğraşılıyor* diyerek rasat yapanları dönemin padişahı III. Murad'a şikâyet etmesi ve *böyle yapıldığında değişik musibetlerin olacağını* dile getirmesi üzerine, 1576 yılında yapımına başlanan rasathane 1580 yılında yıkılmıştır.¹ Bu yaklaşım Kadızâdeliler döneminde de devam etmiştir. Müşpet ilimler felsefiyyat olarak görülmüş ve Burhânuddin-i Merginânî'nin (ö. 593/1196) meşhur fıkıh kitabı *el-Hidâye* ve Ekmeluddin-i Bâbertî'nin (ö. 786/1384) bu esere yazdığı şerh *el-İnâye*'nin okutulmasının yeterli olacağı kabul edilmiştir. Bu ilmî ortam, o dönemde doğu illerinden

¹ Kenan Yakuboğlu, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2006, s. 244.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TARTIŞMANIN TESİRLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

A) Kadızâdelilerin Düşünce ve Zihniyetine Genel Bakış

Yönelimler ve fikirler, insanlar gibi kendi kültür havzasının tesiri çerçevesinde şekillenir. Burada genel ifade ile zahirin temsilcisi olan Kadızâdeliler ile bâtının temsilcisi sufilerin aynı noktada buluşmaları kolay değildir. Bilgi kaynakları, metodolojileri ve yüzyılları aşan sistemleşmiş gelenekleriyle her iki grubun çoğu zaman kavramsal düzeyde bile ayrıldıkları, hatta aynı kavrama farklı anlamlar yükledikleri aşikârdır. Bu açıdan her iki grubun kavramları ve delilleri genellikle kendi disiplinleri içerisinde olmuştur.¹

Sufiler İslam düşüncesine kavramsal düzeyde büyük katkı sağlamışlardır. Ancak bu kavramlar bazı dönemlerde diğer disiplinlere mensup ulema tarafından anlaşılmadığı gibi savunucuları da küfürle itham edilmiştir. Örneğin İbn Arabî, her ne kadar kendisi açık şekilde kullanmasa da vahdet-i vücûdu ifade eden sözlerinden dolayı bazılarınca “Şeyh-i Ekfer” olarak tanımlanırken, sufiler ise onu “Şeyh-i Ekber” olarak kabul etmişlerdir. Benzer şekilde Râbi’atu’l-Adeviyye ile birlikte kullanılmaya başlandığı kabul edilen *ilahî aşk* ifadesi sebebiyle Hanbeli âlimlerinden Gulâm el-Halîl’in, insan ile Allah arasında aşktan söz edilemeyeceğini söyleyerek sufileri zındıklıkla suçlaması² disiplinlerin kavramları anlama biçimlerindeki farklılıklara ilk örneklerdendir.

¹ Kadızâdelilerin eserlerinde kullandıkları kaynaklar için bkz. Akpınar, *age.*, s. 82-83. Sivâsilerden Abdülehad Nûri Efendi’nin kaynakları için bkz. Baz, *Abdülehad Nûri*, s. 241.

² Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Ankara 1972, s. 52-53; İlyas Çelebi, “Zühd ve Kuruluş Döneminde Kelam Tasavvuf İlişkisi”, *İlahiyat Fakülteleri Kelam Anabilim Dalı Eğitim-Öğretim Meseleleri ve Koordinasyon Toplantısı II*, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 105.

Osmanlı Devleti'nde değişik alanlarda baş gösteren sorunların teşhis ve ıslahı için sunulan hukuki ve yapısal reform tekliflerine Kadızâdeliler dinî perspektiften yaklaşmışlardır. *Kanun-i Kadim* olarak tanımlanan devletin yönetimde uyguladığı gelenekten uzaklaşma, konuya yapısal olarak bakanlar için bozulmaların temel nedeni olarak görülmüştür.³ Bu ıslah çalışmalarını, II. Mahmud dönemine gelindiğinde Batı'yı esas alan reformlarla devam etmiştir.⁴ Kadızâde Mehmed Efendinin, toplumdaki bozulmalara dikkat çeken ve ıslah teklifi sunan, giriş bölümünde bazı beyitlerini verdiğimiz şiiri ile somutlaşan düşünce yapısının merkezinde kötü gidişattan şikâyet vardır. Bu noktada, dönemin bürokratlarının farkında olduğu kimi problemlere hukuki ve yapısal reform teklifleri sunmaları gibi Kadızâde Mehmed Efendi de ıslah ve reformun gerekliliğini düşünmektedir. Ancak ona ve takipçilerine göre ana sorun dinden uzaklaşılması ve bidatlerin çoğalmasındır. Bu doğrultuda, birçok fikir ve uygulamalarını bidat kabul ettikleri sufilere de mücadele edilmesi gereken bir zümredir.

Tartışma konularının büyük çoğunluğu, Hz. Peygamber sonrası ortaya çıkması nedeniyle Kadızâdeliler tarafından bidat olarak tanımlanmış ve onlarla mücadele etmek, şeriatı muhafaza olarak görülmüştür. Sivâsiler ise Kur'an ve sünnetin ruhuna aykırı görmedikleri bu uygulamaları bir nevi ümmetin icması ve yerleşmiş bir örfü olarak görmüşlerdir. Bu ön kabuller üzerine yapılan tartışma nedeniyle kimi zaman Kadızâdeliler muhaliflerini tecdid-i imana davet etmişler,⁵ bidatçilere fiili müdahalede bulunmanın ve ceza vermenin gerekliliğini dile getirmişlerdir.⁶ Cezalandırma konusunda ise ilginç fikirler ortaya koymuşlardır. Örneğin Kadızâde, imanın şartlarını ve namazın farzlarını bilmeyen kimselerin ülkeden çıkarılmasını ve haklarında ağır tazir cezaları uygulanmasını, bir kimse bidat iş işlemişse ona iki yüz sopa vurul-

³ Gürsoy Şahin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Gelenekçi Bir Akım Olarak Kadızâdeli Hareketinin Dini Algılayışı ve bunun Kanun-i Kadimle İlişkilendirilmesi", *Tarih Dergisi*, sy. 45(2007), İstanbul 2008, s. 30.

⁴ Baki Tezcan, "Some Thoughts on the Politics of Early Modern Ottoman Science", *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 36, İstanbul 2010, s. 155.

⁵ Madeline C. Zilfi, *Dindarlık Siyaseti Osmanlı Ulemâsı Klasik Dönem Sonrası*, Ankara 2006, s. 136.

⁶ Kadızâde Mehmed Efendi, *Mesâil-i Ehl-i Sunnet ve'l-Cemâ'a*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 5570, vr. 52a.

SONUÇ

Farklı fitrat ve istidatta yaratılmaları nedeniyle insanları tek bir düşünce, anlayış ve yaşayış etrafında toplamak mümkün değildir. Bu nedenle bütün din ve ideolojilerin çok sayıda mezhep ve fraksiyonu vardır. Bu farklılık esasında bir zenginlik ve rahmettir. Zira âlemdeki tevhidin tecellisi de kesret şeklinde takdir edilmiştir. Bu realite göz önünde dururken, bir mezhep ve meşrebi diğerinden üstün veya aşağı telakki etmek ve bunun fanatikliğini yapmak tarih boyunca birçok problemin ve tartışmanın yaşanmasına neden olmuştur. Tartışmaların yaşanması aslında tarafların birbirlerine ayna tutması anlamına gelir. Tartışma ve eleştirilerle taraflar kendilerini gözden geçirme imkânı bulabilirler. Bu dinamizm, sağlıklı gelişmelere anahtar olabilir. Çünkü farklılıkların, hareketlerin ve tartışmaların olmadığı yerde sağlıklı bir gelişmeden söz edilemez.

Çalışmamızın konusu olan Kadızâdeliler-Sivâsiler tartışması, Osmanlı Devleti'nde siyasi, iktisadi ve sosyal sorunların baş gösterdiği 17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren başlamış ve belli aralıklarla yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Tartışma her ne kadar dinî bir zeminde ve din adamı hüviyeti olan vaizler ve sufiler arasında yaşanmış olsa da konunun öncelikle siyasi ve sosyal bir tabanı, zihniyet olarak tarihî bir arka planı bulunmaktadır.

Tartışma, toplumdaki bozuklukların ıslahı ve bidatlerin kaldırılması iddiası ile Kadızâde Mehmed tarafından başlatılmıştır. Kadızâde'nin bidatlerin müsebbibi olarak sufileri görmesi ve onları suçlaması nedeniyle dönemin sufilerinden Abdülmecid

Sivâsî ona karşılık vermiş ve böylece Kadızâdeliler-Sivâsîler tartışması başlamıştır. İki grup incelendiğinde, İslam tarihinde iki geleneğin temsilcileri olduğu görülmektedir. Tartışmayı başlatan Kadızâdeliler, genel bir ifade ile zahirci ve Selefi denilebilecek geleneğin yüzyıldaki temsilcisi konumundadırlar. Bu zihniyetin analizi ve anlaşılması, Kadızâdelilerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kur'an ahkâmını, sefeye bağlı kalmak iddiası ile yalnız zahiri veçhesiyle anlamak ve tatbik etmek zihniyeti, sonraki yıllarda şekil ve niyet olarak birebir örtüşmeyip bazı farklılıklar gösterse de Haricilerle başlamış,¹ bazı Hanbeli âlimleri, İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350), İmam Birgivi (ö. 981/1573) çizgisinde devam etmiştir. Kadızâdelilerden sonra bu düşünce Muhammed ibn Abdilvehhâb'ın (1260/1792) düşüncesinde görülmüştür. Günümüzde ise İslam coğrafyasının birçok noktasında değişik isimlerle kendilerini Selefi olarak tanımlayan gruplar ortaya çıkmıştır. Bu arada yöntem farklılığı olmakla birlikte Cemâleddin Afgâni'nin talebesi Mısırlı Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) ve onun talebesi Reşid Rızâ (ö. 1354/1935) ile akla önem veren, Selefi-modernist bir akımın da var olduğunu belirtmek gerekir. Bu hareketlerin düşüncelerinde, bidatlerle mücadele, emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker, ıslah, Kur'an'a dönme ve ilk dönem Müslümanlarına ad olan selef gibi olma fikri esastır.

İslam tarihinde Selefi hareket ve yaklaşımları incelediğimizde iki temel husus dikkat çekmektedir. Birincisi, bu görüşlerin siyasi, iktisadi ve sosyal sorunların yaşandığı dönemlerde ortaya çıkmış olmasıdır. İkincisi de bu sorunlara çözüm önerileri sunulurken, aynı zamanda sorunlara neden olduğu iddia edilen şahıs veya zümrelerin suçlanması, cezalandırılması hatta kolayca tekfir edilmesidir. Ayrıca bu tür ıslah hareketlerinde zahidliğe övgü yanında sufilerin eleştirisi, ilim amel bütünlüğü, bidatlerle mücadele, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesinden hareketle vaizlik yapma, heyecanlı ve sert üslup dikkat

¹ Hariciler, Hz. Ali'yi, Siffin Savaşı'nda Kur'an-ı Kerim yerine bir insanı hakem kabul etmesi nedeniyle küfürle itham etmişlerdir. Hz. Ali'nin, "Biz adamları değil, Kur'an'ı hakem tayin ettik; Kur'an ise insanlar vasıtasıyla dile gelir." demesine rağmen, tefsir ve te'vile karşı çıkan Haricilerin dar zihniyeti bunu anlamamışlardır. Bkz. Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İzmir 2004, s. 40, 84.

KAYNAKLAR

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadis, Kâhire 1987.
- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim, “Şeriat Uleması ile Tarikat Meşâyihü İhtilâfı ve Tekke ve Tekke ve Zaviyelere Tayinler Hakkında İki Vesika”, *AÜİFD*, XXVIII, 336.
- Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyî-nâme-i Abdî Paşa*, TTK Ktp., Yazma Eserler, nr. 44.
- Abdülehad Nürî, *Dîvân*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Bl., nr. 159.
- _____, *el-'Adlu ve'l-İksât beyne't-Tefrîti ve'l-İfrât*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/6, vr. 104b-112a.
- _____, *İnkâzu't-Tâlibîn 'an-Mehâvi'l-Gâfilîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827, vr. 133b-141b.
- _____, *İsbâtu'l-Âlim ve's-Şu'ur limen Kâne min-Ehli'l-Kubûr*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/7, vr. 112b-124b.
- _____, *Mir'âtu'l-Vucûd ve Mirkâtu's-Şuhûd*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa Bl., nr. 1193.
- _____, *Risâletun fî-Deverâni's-Sûfiyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Bl., nr. 3044/2.
- _____, *Risâletun Muteallikatun bi-Kavlihî Te'âlâ ve en-Leyse li'l-İnsâni illâ mâ-Se'â*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/8.
- _____, *Riyâzu'l-Ezkâr ve Hiyâzu'l-Esrâr*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., nr. 212.
- _____, *Te'dîbu'l-Mutemerridîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/4.
- _____, *Tercüme-i Te'dîbü'l-Mutemerridîn*, Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Bl., nr. 1827/5.
- Abdülmecid Sivâsî, *Bidâ'atu'l-Vâizîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bl., nr. 1032/2.
- _____, *Durer-i Akâid*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., nr. 300/1.
- _____, *Mi'yâr-ı Tarîk*, Süleymaniye Ktp., Mihrişah Sultan Bl., nr. 300/3.

DİZİN

- A
Abaza Mehmed 18, 19
Abaza Şeyhi 18, 37
Abbas 152, 163
Abbasiler 57
Abdulganî Nablûsî 64
Abdulkâdir-i Geylânî 60
Abdullah b. Habbâb b. Eret 56
Abdullah b. Vehb er-Râsibî 56
Abdullah-ı Karamânî 61, 63
Abdurrahman Abdi Paşa 110
Abdurrahman Efendi 61, 113
Abdülehad Nürî 26, 28, 35, 37, 54, 67, 68, 80, 81, 83, 84, 85, 90, 94, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 108, 115, 124, 125, 126, 127, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 171, 194, 195, 196, 199
Abdülmeccid Sivâsî 33, 34, 35, 36, 54, 67, 68, 72, 80, 81, 82, 83, 85, 90, 91, 92, 95, 96, 105, 115, 116, 118, 124, 131, 135, 142, 145, 146, 151, 152, 157, 159, 167, 171, 172, 174, 175, 182, 184, 186, 187, 206
Abdülmeccid Şirvânî 81
Abdürrahim Efendi 18, 37
Abdüssamed 81
Academie Royale des Sciences 25
Âdem Dede 36
ahir: ~ zaman 157; ~et hayatı 43
Ahizâde Mehmed Efendi 61
akıl ve nakil 122
Akile Hanım 36
akl-ı selim sahipleri 42
Akşemseddin 36
Ali b. Hasan b. Sadaka 97
Ali (Hz.) 43, 56, 152, 179, 207; ~nin şehadeti 56
Alparslan 31
Amerika 24
Amr b. Âs 55
Anadolu 16, 17, 20, 23, 24, 25, 31, 32, 53, 67, 86, 113, 119, 209; ~ kazaskerliği 20
Arafat 157
Arap baharı 207
Aristo 150
asr-ı saadet 51, 55, 190
avam 41, 91, 125, 143, 175
Avrupa 26, 30, 189
Avusturya Savaşı 16
Ayasofya Camii 68, 73, 84, 91, 111; ~ kürsü şeyhliği 84; ~ vazîliği 96
Aziz Mahmud Hüdâyî 17, 34, 36, 37, 80, 82, 91, 95, 106
B
Baer, Marc David 67
Bağdat 19, 44, 48, 57, 130, 181
Bahâî Efendi 21, 36, 97, 98, 105, 106, 119, 168, 173, 197
Bahâyi-i Küfrî 200
Balıkesir 19, 61, 113; ~li Doğançı Mustafa Efendi 68
Basra ve Kufe uleması 43
batılı tüccarlar 25
Bâton: ~ ilmi 40; ~im temsilcisi 39, 177; ~i fikirler 41
Bâyezîd-i Bistâmî 11, 44, 48
Bayrampaşa İmamı 183
Bedir Gecesi 94
Bektaşîyye tarikatı 110
Beraat kandili 143
Berahime 58
Berat 96, 150
Beşir Ağa 37, 65
Beyazıt Camii 68
bidat 66; ~ ehli 13, 121, 129, 131, 147, 209; ~ı kabîha 141; ~ iş 178; ~ işleyenler 96; ~ kavramı 55, 131, 182; ~ yollar 41
Bilâl-i Habeşî (Hz.) 161
Bilâlîzâde Mehmed Efendi 64
Bîrgîli Atâullah Efendi 61
Bîrgivî 25, 51, 54, 63, 64, 66, 67, 77, 91, 96, 97, 98, 113, 129, 132, 182, 183, 206
Bîrgivî Mehmed Efendi 53, 55, 61, 62, 65, 68, 78, 79, 118, 207, 208
Bîrgivîzâde Fazlullah Efendi 68
Boğdan 16
Bosna Beylerbeyi 19
Bostancılar 20

Boşnak Osman Efendi 84
Boynueğri Mehmed Paşa 107, 117, 174
Bozcaada 107
Buhûrîzâde İtrî Efendi 198
Burhânüddîn-i Merginânî 122
Bursa 36, 37, 75, 76, 82, 86, 95, 109, 110,
112, 113, 181; ~ Ulu Cami Vakası 113
Bursalı Mehmed Tâhir 77
Bülbülcüzâde Abdülkerim Efendi 115
Bünyamin Ayaşî 33
Büyük Selçuklular 57

C

Ca'fer b. Ebî Tâlib 139
Caferiler 48
Câhidiyye 35
cahiliye âdetleri 160
câvizü'l-haddî'l-vüstâ 101
Cebrîyye 179, 180
cehri 75, 76, 82, 113, 129, 130, 147, 148,
149; ~ zikir 82, 113, 129, 148, 149; ~
zikri 76, 147, 148, 149
Celâleddin es-Suyûtî 139, 151
Celali isyanları 16, 23
Celvetiyye tarikatı 34, 37, 115
cem' 136, 200
Cemâleddin Afgânî 206, 207
Cemel Vakası 43
Cennetoglu İsyamî 19
Cibril hadisi 42
Cinci: ~ akçesi 21; ~ Hoca 20, 21, 26, 119
Coğrafi keşifler 24
Cuma hutbesi 96
cülus bahşişi 18, 21, 23
Cüneyd-i Bağdâdî 47, 48

Ç

çalgı aletleri 44
Çanakkale Boğazı 107
Çavuşzâde 73, 118
Çehrin 75
Çelebi Kethudâ Bey 105
Çelebi Şeyh 73
Çerkez Mehmed Paşa 19
Çınar: ~ Olayı 117; ~ Vakası 107, 174
Çivîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi 64
çöl Arap'ı 130

D

dâru'l-küfür 56
Dâvûd-i Kayserî 136
deccal 102
def 69, 132, 133, 135, 187
Deli Şeyh 106
Descartes 24
devlet: ~ başkanı 56; ~ idaresi 23, 104; ~in
bekası 32, 115, 120, 188; ~ ricali 33, 36,
115, 184; ~ yönetimi 19
devran 64, 66, 69, 74, 88, 95, 104, 105,
106, 109, 129, 132, 133, 134, 135, 136,
137, 138, 139, 140, 198; ~ın haramlığı
136, 137, 139; ~ın yasaklanması 198
dinî: ~ ilimler 38; ~ kavramlar 11, 51, 52

dinin: ~ kaynakları 41, 43, 44; ~ zahiri
hükümleri 44
Divâne Mustafa 74, 108, 109, 117
dört halife 47, 66
Dragman şeyhi Ömer Efendi 142
Dursunzâde Abdullah Efendi 68
dünyevileşme 44

E

ebeveyn-i Rasûl 151, 152, 153
Ebû Abdurrahmân Süleimî 58, 60
Ebûbekir (Hz.) 56, 75, 161
Ebû Cehil 143
Ebû Hanife 151
Ebû'l-Hasan Büşenci 47
Ebû Muhammed Hasan b. Halef el-
Berbehârî 44
Ebû Nasr es-Serrâc 58
Ebussutûd Efendi 33, 63, 64, 136, 143,
155, 162, 170
Ebû Tâlib el-Mekkî 58, 135
Edirne Kassâm-ı Askerîsi 61
Eflak 16
Eflatun 48
ehl-i: ~ bidat 44, 129, 149, 210; ~ Hadis
43, 48; ~ hak 140; ~ Rey 43; ~ taassup
101; ~ tarik 104; ~ tarik 107; ~ yakın
140
Ehl-i Sünnet 34, 53, 58, 59, 64, 97, 126,
129, 141, 179, 180; ~ anlayışı 53; ~
çizgisi 58, 64; ~ düşüncesi 34; ~ itikadı
97; ~ ve'l-cemaat 30, 179, 180
eimme-i mudillin 102
Ekmel Tekkesi 104
Ekmelüddin-i Bâbertî 122
elfâz-ı küfür 184, 189
Emir Sultan 32
emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker 56,
66, 121
emr-i hak 98
Enes b. Mâlik 152
Erdel 16
Erzurum 19, 75, 77
Es'ad Efendi 18, 36, 106, 120, 143
Estergon 16
Eş'ari 52, 209
eşinin nafakası 124
eşyanın tesbihi 92, 93
Evhad Şeyhi Hüseyin Efendi 115
Ezher uleması 114

F

Fahreddin-i Râzi 152
fakular 68
fakîh 68
Fârâbî 48
farz-ı: ~ ayn 29, 70, 123, 145; ~ kifay
70, 123
Fatih Camii 90, 98, 106, 107, 108, 117,
183
Fatih Sultan Mehmed 36, 84
Fazıl Ahmed Paşa 75
felsefi: ~ kelam ekolü 65; ~yat 122, 123

- fetva 64, 102, 105, 106, 116, 120, 134,
136, 137, 143, 155, 166, 167, 169, 170,
171, 172
- fikh-ı: ~ bâtın 44; ~ zâhir 44
- fikh: ~ ehli 44, 45; ~ ilmi 44, 45
- Firavun'un imamı 66, 155, 175
- Fransa 23, 25
- G
- Galata: ~ kadılığ 20; ~ Mevlevihanesi 35,
36
- Galile 24
- Gazâlî 58, 60, 95, 97, 135, 136, 153, 162,
188
- gelenek kavramı 188
- Gence 75
- Genç Osman 17
- Girit seferi 20
- gizli zikir 149
- göçler ve köle ticareti 24
- gönüllü ahlak polisleri 44
- Guilleraques 23
- Ğ
- ğılzat 100
- H
- Hacı Giray 112
- hadis-i şerif nakli 132
- Hafız Ahmed Paşa 19
- hakem olayı 55, 56
- Halepli Hakem 169
- halk-ı âlem 27, 130
- Hallâc-ı Mansûr 11, 44, 47, 48
- Halveti 13, 51, 96, 104, 109; ~ tekkesi
104; ~yye 34, 35, 37, 51, 80, 83, 115
- Hammer 169
- Hamzaviler 34
- Hanbeli: ~ mezhebi 59, 60; ~ler 44
- Hanya Kalesi 20
- harem 20
- Harici: ~ fırkalar 56; ~ler 43, 44, 48, 55,
56, 57, 59, 66, 121, 189, 207, 208, 210;
~yye 162, 180
- Harran 60
- Hasan Çelebi 200
- Hasan ve Hüseyin 111, 112
- hasene ve seykiye 131
- has oda 96
- hatmü'l-velâye 155
- havassın namazı 41
- Hemedan 19, 24
- heva-yı nefis 135
- Hızır 41, 88, 91, 156, 157, 158; ~in varlığı
157; ~ ve İlyas 158
- Hicaz ve Şam uleması 43
- Hindistan 30
- hoca nüfuzu 54
- Horasan Erenleri 31
- Hotin Kalesi 17
- Hudeybiye 159
- huruc ve kuud meselesi 36
- Hüdayi Dergâhı 76, 87
- Hünkâr Vaizi 75
- Hüseyin Paşa 26
- Hüseyin Vassâf 84, 111
- I
- I. Ahmed 15, 16, 17, 18, 23, 36, 169
- II. Bâyezîd 32
- III. Mehmed dönemi 16
- III. Murad 16, 122, 169
- II. Osman 15, 17, 18, 22, 23, 24, 36; ~in
intikamı 18
- II. Selim 61
- I. Mustafa 15, 17, 18, 23
- ıslah: ~ hareketleri 206; ~ ve tecdid
hareketi 30
- ıslâh-ı nâs 98
- IV. Mehmed 15, 21, 22, 23, 75, 76, 82, 98,
104, 109, 111, 117, 119, 170, 186
- IV. Murad 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25,
28, 36, 71, 72, 74, 92, 95, 116, 118,
130, 166, 169, 179, 181, 184; ~in
saltanatı 19
- İbn Abbas 152
- İbn Arabî 60, 64, 88, 89, 92, 95, 153, 155,
175, 177
- İbn Cevzî 152, 162
- İbn Kayyım 11, 59, 60, 61, 206
- İbn Kemâl 64, 151, 155
- İbn Ömer 94
- İbn Rüşd 48
- İbn Sinâ 48
- İbn Teymiyye 11, 40, 41, 59, 60, 61, 63,
66, 77, 78, 91, 129, 132, 155, 206, 207,
208; ~ ekolü 207
- İbnu'l-Atâ 48
- İbnu'l-Cevzî 11, 57, 58, 59
- İbrahim (Hz.) 59, 153; ~in kabri 59
- ıdam cezası 48
- İdris 153, 158
- İdris-i Muhtefî 34, 82
- ihsan kavramı 42
- ilahî aşk 75
- ilim: ~-amel bütünlüğü 126; ~ tasnifi 127
- ilk kahvehaneler 169
- ilm-i: ~ aruz 70; ~ bedi 70; ~ beyan 70;
~ hey'et 70, 123; ~ hikmet 70; ~ ledûn
156; ~ mantık 70; ~ meâni 70; ~ nahiv
70; ~ nucûm 70; ~ sarf 70; ~ tip 70
- İmam Azam 147, 148, 152, 154
- İmam Birgivi 25, 54, 66, 67, 77, 78, 113,
132, 182, 183, 206, 207
- İmam Eş'arî 53
- İmam Gazâlî 58, 60, 135, 136, 153, 188
- İmam Muslim 94
- İmam Nevevî 152
- İmam Pezdevî 152
- İmam Rabbânî 30
- İmam Suyûtî 136
- İmam Şâfiî 25, 113, 148
- İmam Taberânî 152
- İmam Yusuf 152
- iman kavramı 42
- İngiltere 25
- insanın kaderi 43
- İpek ve Baharat yolu 25

- İran 16, 17, 19, 24, 25, 26, 53; ~ ordusu 17
 irfani ilimler 157
 irşat: ~ faaliyeti 81; ~ hizmeti 34, 81
 İsa (Hz.) 153
 İslam: ~ coğrafyası 43, 66, 208; ~ dininin yayılma süreci 31; ~ dünyası 57, 60; ~ düşüncesi 40, 49, 154, 177; ~ düşünce ve medeniyeti 30; ~ firkaları 57; ~'in hükümleri 42; ~'in tasavvufi yönü 31; ~i bilimler 44; ~i bilimlerin din tasavvuru 44; ~i ilimler 48, 65, 82; ~ kavramı 42; ~ kültürü 24; ~ medeniyeti 207; ~ tarihi 40, 42, 48, 55, 188, 189; ~ ülkeleri 207
 İsmail Ankaravî 35, 95
 İsmail Hakkı Bursevî 36, 87
 İsmailiyye 35, 48
 İsmail Maşukî 33, 64
 İsmail Rasûhî-i Ankaravî 69
 İsmâil Rûmî Efendi 35
 İsmail Rusûhî 80, 155
 İstanbul 12, 16, 19, 25, 31, 35, 36, 51, 52, 61, 62, 68, 71, 73, 74, 75, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 91, 98, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 119, 120, 123, 141, 169, 170, 181, 183, 184, 188, 199, 209; ~ yangını 169
 istiska 163
 itikadi: ~ mezhepler 43; ~ ve ameli hükümler 56; ~ ve ameli mezhep 41
 K
 kabile kültürü 57
 kabir: ~ ehli 159; ~ ziyareti 159, 160, 161, 165; ~ ziyareti 160, 163, 164, 165; ~ ziyaretinin edebi 160
 Kaderiyye 179, 180
 Kadî Mehmed Efendi 112
 Kadizâdeliler: ~ hareketi 54, 65, 74, 108, 185, 207, 209, 211; ~in iddiaları 14, 117; ~Sivâsîler mücadelesi 51
 Kadizâdeli zihniyeti 113, 114, 117, 124, 169, 208
 Kadizâde Mehmed 13, 28, 40, 53, 66, 67, 68, 69, 72, 76, 88, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 116, 118, 123, 124, 130, 133, 141, 142, 147, 149, 159, 166, 170, 171, 172, 178, 179, 180, 181, 187, 190, 205, 209
 Kadir 89, 96, 113, 143, 150
 Kadiri tekkesi 109
 Kâdiriyye 35
 Kahire 25, 113, 114, 181
 kahve 88, 89, 129, 156, 168, 170, 171, 172; ~hane müdavimleri 169
 Kâmil Ağa 81
 Kanber Baba Türbesi 110
 Kanun-i Kadim 12, 51, 178
 Kara Ali 21
 Karabağ 75
 Karabâşiyye 35
 Karabaş Veli Pîr Alî Alaeddin Atvel 35
 Karayazıcı Abdülhalim 16
 Karmatilik 41
 Kassâm-ı Askeri 61, 79
 Kassâs 101
 Kastallânî 152
 Kâtîp Çelebi 12, 24, 62, 69, 70, 71, 73, 80, 88, 121, 123, 150, 154, 156, 165, 173, 174, 209
 Katolikler 24
 Kayseri 18
 Kefeli Hüseyin Efendi 97, 98
 Kelâbâzi 47
 Kemalpaşazâde 33, 63, 65, 66, 137, 152
 Kemankeş: ~ Ali Paşa 18; ~ Kara Mustafa Paşa 19, 20
 Kerbela 111
 Kestel kazası 75
 Kıbrıs 74, 76, 108, 109, 117
 Kırım 87, 112; ~ hanları 87
 kıyamî zikir 133
 kıyas ve te'vil 45
 Kızılbaşlık 66
 Kızıl Molla 61
 Koçi Bey 12, 19, 20, 209
 Kolonizatör Dervişler 31
 köle ticareti 24
 Köprülü Mehmed Paşa 107, 108, 109, 117
 Köse Mehmed 73, 100
 Kösem Mahpeyker Sultan 18
 Kösem Sultan 19, 20, 21, 23
 kudüm 132
 Kur'an: ~ ahkâmı 206; ~ ayetleri 41; ~'i Kerim'in tefsiri 93; ~'in nasılları 93; ~'in tefsir ve te'vili 56; ~ nasılları 93; ~ ve sünnet kıstası 40
 Kurtubi 162
 Kuşeyrî 59, 76
 Kuyucu Murad Paşa 17
 Küçük Kadizâde Mehmed Efendi 68
 küfr-i hakîki 139
 Kürt Molla (Mehmed Efendi) 97, 98, 119
 küsuf namazı 141
 Kütahya 33
 L
 ledûn 41, 156
 Lehistan 17, 75
 Leibniz 24
 Limni 37, 86, 87, 107, 111, 196
 M
 Mahmud Çelebi 49
 Mahpeyker Valide Sultan 82
 Malatya 86
 Malazgirt 31
 mankik ilmi 94
 Maturidiler 52, 152
 mehdilik iddiası 22
 Mehmed Ağa: ~ Camii 97; ~ Tekkesi 81
 Mehmed Sa'deddin Efendi 143
 Mekke şerifi 25, 113
 Melametiler 47
 Melamiyye-i Bayramiyye 37
 Melek Ahmet Paşa 104
 Memâlik-i İslamiyye 107
 mesnevihan 132

- meşayih 36, 135, 137, 146, 162, 208; ~in
duası 32
Mevlânâ 64, 198
Mevlânâ Haydar Acemî 33
Mevlevî tekkeleri 96, 108
mevzû hadisler 98
Mısır 21, 52, 53, 86, 114, 209
Mısırh Ömer Efendi 104
Mısırî Ömer Efendi 115
Mısıryye 35
Midillî Adası 84
Mîna 157
Minkârihzâde Yahya Efendi 22, 111, 132
Moğol istilası 60, 207
Mucâhid 152
mudill âlimler 102
Muhammed Abduh 206, 207
Muhammed b. Bistâm b. Rustem b. Halil
el-Huseynî el-Hoşâbî 75
Muhammed ibn Abdilvehhâb 206
Muhammed Nasûhî Efendi 35
Muhyiddîn-i Arabî 152, 154
Murad-ı Râbî 168
Musafaha 145, 146
Musa (Hz.) 41, 156, 157, 184, 192, 198
Muslihudîn Mustafa Safâî Efendi 83
mutasavvıflar 32, 33, 63, 71, 88, 104, 187
Mu'tezile 48, 162, 163
muttakilerin takvası 103
Mübah bidat 131
müceddid-i elf-i sânti 30
mülhidler 131
Müneccimbaşı Hüseyin Efendi 21, 26
Mürchie 180
Müslümanların kalpleri 77
Müspet ilimler 122, 128
Müstakimzâde 84
müstehab bidat 131
müteşâbih ayetler 41, 97
- N
naat okuyanlar 96
Nâbi 169, 202
nafile namaz 88, 89, 113, 143, 144, 182
Naîmâ 66, 79, 88, 96, 97, 98, 104, 122,
198, 203
nass 43, 61
Nasûhiyye kolu 35
na't-ı şerif 117
Nazmî 92, 100
nebi 157; ~ler 163
Necmeddin Hasan Sünbûli Efendi 82
nefs-i emmâre 47
Nehrevan 56
Newton 24
ney 132
Nice 195
Niyâzi-i Mısırî 35, 37, 40, 67, 77, 80, 86,
87, 90, 108, 109, 110, 111, 112, 149,
155, 185, 187, 194, 196
Nusayrılık 41
- O
ocak ağaları 106
- Ö
Öcak, Ahmet Yaşar 78, 122
Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi 35, 80, 155
On iki imam düşüncesi 48
organon sazı 150
Orta Asya havzası 31
Osman Gazi 32
Osman (Hz.) 43, 55, 56, 207
Osmanlı: ~ Devleti 12, 15, 24, 25, 26, 30,
31, 32, 33, 51, 52, 53, 54, 65, 79, 114,
115, 123, 178, 188, 189, 205, 207, 209,
211; ~ devlet yönetimi 65; ~ diyarı 24;
~ ekonomisi 166, 189; ~ sınırları 25; ~
soyu 26; ~ toplumu 29, 69; ~ toprakları
32; ~ Yahudisi 25
otorite boşluğu 21
Otuz Yıl Savaşları 24
- Ö
Ömer b. Abdulaziz 56
Ömer (Hz.) 56, 159, 163
- P
padişah şeyhi 75, 96, 115
Papaz Bahçesi 76
Pascal 24
Peygamber (Hz.) 26, 43, 47, 54, 55, 66,
88, 89, 92, 123, 126, 129, 130, 131,
132, 139, 141, 145, 146, 148, 152, 153,
154, 159, 161, 163, 167, 178, 179, 182,
186; ~in ebeveyni 154
Pîr Ahmed-i Câhidî Efendi 35, 80
Pîr Ali Efendi 61
Pîr Hasan Burhâneddin-i Cihangirî 35
Pîr Hüseyin Çelebi 36
Pîr Mehmed Efendi 81
postnişin 81
Potur Hüseyin 105
Protestanlar 24
- R
radikal-Selefi akımlar 39
Rafiziyye 179, 180
raks 66, 74, 96, 105, 106, 132, 133, 134,
136, 138, 139, 199
Ramazan Mahfi 34, 80
Râzî 54, 97, 152
Receb-i Sivâsî 81
Recep Paşa 19
Regaib 89, 96, 143, 150
Reşid Rızâ 206, 207
Reyhan Ağa 73
ricâlû'l-gayb 155
Ricaud, Paul 188
Rodos 86, 111, 112
Royal Society 25
Rönesans devri 108
Rumeli 23, 61
Rûmiyye 35
rüşvet 20, 21, 23, 26, 27, 79, 88, 106, 117,
144, 172, 173, 174, 184, 186, 202
- S
Sabetay Sevi 22
sadaret makamı 19

- sâdât-ı süfiyye 64
Sadrazam Âli Paşa 18
Sadrazam Topal Recep Paşa 19
Safâ Hatun 81, 83
Safiye Sultan 16
Safranbolulu Cinci Hoca 20
Sahn-ı Seman 20
Sakarya Şeyhi Ahmed Efendi 37
Salât 142, 145, 146
Salât-ı terâvih 142
samur 20, 21
Saraybosna 25, 113
saray kadınları 20, 23, 95
Sarı Abdullah Efendi 80, 155
selâm 145, 160
Selami Ali Efendi 76, 87
selatin camileri 107, 115
Selb-i külliyye 93
Selçuklu sultanları 31
selef 39
Selefi 13, 30, 39, 45, 54, 57, 60, 61, 67,
189, 206, 207, 209, 210; --modernist
206
semâ 64, 69, 89, 91, 95, 105, 129, 132,
133, 134, 136, 138, 139, 141, 198
Serahî 152
Serav Antlaşması 17
seyr u süluk 47
Shaw, Stanford J. 115
Siffin Savaşı 55, 56
sinirsel rahatsızlıklar yaşayan padişahlar 23
Sirâcuddin el-Bulkîni 136
Sivâsi Efendi 34, 67, 81, 82, 83, 91, 92,
93, 94
Sivâsi: ~ sufiler 39; ~ler 12, 13, 14, 15,
28, 37, 38, 39, 51, 52, 53, 54, 67, 68,
80, 95, 114, 148, 149, 159, 165, 178,
180, 183, 184, 186, 189, 205, 206; ~yye
silsilesi 115
Sivâsîzâde Abdülbâki Efendi 115
Sokullu Mehmed Paşa 62
Sokulluzâde Hasan Paşa 16
son nefeste iman 52
sömürgecilik 25
sufi: ~ devramı 96; ~ler 13, 32, 33, 39, 41,
44, 45, 47, 53, 58, 62, 69, 80, 82, 107,
121, 131, 132, 134, 141, 145, 149, 151,
157, 159, 169, 172, 175, 177, 178, 182,
187, 189, 193, 205, 209; ~ tekkeleri 113
Suhreverdi 95, 135
Sultan Ahmed Camii 36, 73, 81, 91, 100
Sultan İbrahim 15, 19, 20, 21, 23, 36,
95, 112
Sultan Murad 94, 171
Sultan Mustafa 18
Sultan Selim Camii 68
Sun'ullah Efendi 143
Sun'ullah Gaybî 80, 155, 198
süfehâ 125
süleha 163
Süleyman Çelebi 112
Süleymaniye: ~ Camii 81; ~ medresesi 20
Sünnî düşünce 32, 62
- Ş
Şafii 52, 137, 209
şah damarı 147
Şâmi Hüseyin Efendi 93
Şamlı Şems 169
Şarâni 136, 153
şatahat 44
Şehzade Ahmed 75
Şehzade Mustafa 75, 77, 112
Şemseddin-i Sivâsi 80, 81
şeriat: ~ kuralları 132; ~ın zahiri 33, 49
şer-i şerif 98, 107
Şeyh Abdülkerim Çelebi 105
Şeyh Ahmed Gazzî 112, 113
Şeyh Ali Rûmî 34
Şeyh Bedreddin 33
Şeyh Bedreddin Olayı 33
Şeyh Edebâli 32
Şeyh Hamza Bâli 33, 64
Şeyh Hasan Efendi 143
Şeyh-i Ekber 92, 154, 175, 177
Şeyh-i Ekfer 92, 154, 175, 177
Şeyh İlyas 100
Şeyh Muhyiddin 109
Şeyh Muslihuddin Vefâ 32
Şeyh Osman 73
Şeyhülislam Efdalzâde 136
Şeyhülislam Es'ad Efendi 18, 36, 143
Şeyhülislam İbn Kemâl 64, 151
Şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendi 22,
111, 132
Şeyhülislam Yahya Efendi 18, 72, 84, 93,
118, 119, 186, 197
Şeyh Veli 73
Şiirler 48
şöhret sevdası 96
- T
taam 130
Tahtakale 169
Takiyyuddin Mehmed 61
takriri sünnet 139
takva ve şecaat 56
tarikât: ~ erbâbî 73, 96, 150; ~ şeyhleri
51, 100
tarziye 89, 92, 96, 145, 146
tasavvuf: ~ ehli 44; ~i düşünce 30, 44,
49, 209, 210; ~i kavramlar 48, 114; ~i
konular 48; ~ ilmi 42; ~i şiirler 156; ~
tarihi 34
tasliye 88, 89, 92, 96, 145, 146
Taşköprizâde 49, 153
Taşköprizâde İsameddin Ahmed 49
Tatar İmam 97, 98, 161, 183
Tebriiz 24, 75
tecdid-i iman 94, 107, 187
teccim 97
teganni 74, 88, 106, 129, 133, 149, 150
Tekkelerin iâşe giderleri 32
tekmil-i sülûk 81
tevhid inancı 159
ticaret yolları 25
Tiryaki Hasan Paşa 16, 17
Turhan Sultan 22

Türk Ahmed 74, 108, 109, 117, 130
Türk: ~ tasavvuf tarihi 31; ~ yurdu 31
tütün 71, 92, 129, 165, 166, 167, 168,
169, 171, 203; ~ün haramlığı 116

U

ulemâ-i: ~ bâtın 134; ~ zâhir 134
Uludağ, Şeyman 47, 154
Urmiye Şeyhi Mahmud Efendi 37
usul hataları 57
Uşşakiyye 35
Uyvar 16
Uzunçarşılı 21, 85, 99

Û

Ûsküdar 76
Ûstüvâni 13, 40, 67, 73, 74, 76, 90, 96,
97, 98, 100, 105, 106, 108, 109, 112,
117, 124, 133, 134, 146, 179, 184, 185,
186, 209

V

vacip bidat 131
vahdet-i vücüd 30, 44, 66, 75, 83, 155
vak'a-i vakvakiye 107
Valide Sultan Camii 75
Vaniköy 77
Vâni Mehmed Efendi 22, 67, 68, 74, 75,
76, 77, 86, 87, 90, 108, 109, 110, 111,
112, 134, 147, 149, 179, 182, 187, 196;
~ Camii 77
vatan-ı asli 147
veba hastalığı 76
vecd hâli 44
Vehhabi: ~ ve Selefi akımlar 45; ~lik 25, 66
veled-i zina 190
Veliyyüddin Dergâhi 81
Venedik 25; ~liler 107
vezir-i azam 107, 117, 174
Viyana 75, 76

Y

Yahudi 22, 76, 112, 155
Yahya Efendi 18, 22, 36, 72, 84, 93, 111,
116, 118, 119, 132, 186, 197
yakın ehli 103
Yakup 25
yalancı peygamberler 75
yasâğ-ı bed 109
Yavsi Tekkesi 81
Yavuz Sultan Selim 52, 53, 208
Yeniçeri ocağı 105
Yeni Eflatuncu 48
Yenikapı Camii 72
Yıldırım Bâyezid 32
yıldız falı 21
Yunus Emre 37
Yusuf (Hz.) 57; ~kıssası 57
Yusuf Paşa 20

Z

Zâhid Kevseri 151
zahid: ~lerin zühdü 103; ~lik 58
zahir: ~-bâtin konusu 45; ~ci 13, 48, 49,
53, 56, 180, 206, 209; ~ ehli 38, 45,
155; ~i ilimler 156; ~iler 48; ~ ilmi 40;
~in derunu 44; ~ ve bâtın 37, 38, 40, 45,
66, 122, 134; ~ ve bâtın ayrımı 37, 40;
~ ve bâtın kavramları 45, 122; ~ ve bâtın
uleması 66
zakirler 148
Zâkirzâde Efendi 106
zayıf hadisler 97, 98, 182
zemm-i nefis 47
Zeydiyye 48
zındıklık 66
zikir: ~ ehli 77, 109; ~ nûru 77; ~ yerleri
77
Zileli Ebû'l-Leys Şeyh Muharrem Efendi 81
Zitvatorok Antlaşması 16
zühd: ~ hareketi 44; ~i tasavvuf 58

KÂSEDEN

- ▶ Ahmet Akbulut
 - Sahabe Dönemi İktidar Kavgası
 - Müslüman Kültürde Kur'an'a Yabancılaşma Süreci
- ▶ Çağfer Karadaş
 - Muhyiddin İbn Arabî ve Düşünce Dünyası
 - Kaderin Sırrını Anlamak
- ▶ Ahmet Cahid Haksever
 - Tasavvufu Anlama Kılavvuzu
- ▶ Cemil Kutlutürk
 - Hinduizm'de Avatar İnanç
- ▶ Enbiya Yıldırım
 - Hadis Problemleri
 - Hadiste Metin Tenkidi
 - Sahih Hadis Bulunmayan Konular
- ▶ Fuad Sezgin
 - Buhârî'nin Kaynakları
- ▶ Gerlof Van Vloten
 - Emevi Devrinde Arab Hâkimiyeti, Şîa ve Mesih Akideleri Üzerine Araştırmalar (çev. Mehmed Said Hatiboğlu)
- ▶ Habip Demir
 - Horasan'da Şiilik
- ▶ Hayri Kırbasoğlu
 - Ahir Zaman İlmihali
 - Alternatif Hadis Metodolojisi
 - Destursuz Çağa Girenler
 - Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları
 - Eskimez Yeni
 - İslam'ın Kurucu Metni
 - İslami İlimlerde Metod Sorunu
 - Namazların Birleştirilmesi
 - Üçüncü Yol Mukaddimesi
- ▶ Hidayet Şeklatlı Tuksal
 - Kadın Karşıtı Söylemin İslam Gelenegindeki İzduşümleri
- ▶ Hüseyin Çelik
 - Kur'an Ahkâmının Değişmesi
- ▶ İbn Kuteybe
 - Hadis Müdafası (çev. M. Hayri Kırbasoğlu)
- ▶ İrfan Aycan
 - Mu'âviye b. Ebî Süfyân
- ▶ Joseph Schacht
 - İslam Hukukuna Giriş (çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener)
- ▶ Mahmud Esad
 - İki Cihan Devleti Arasında Hz. Muhammed (sas.) (yay. haz. Seyfettin Erşahin)
- ▶ Mahmud Esad Erkaya
 - Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları
- ▶ Mehmet Ata Az
 - Tanrı'nın Bilinebilirliği
- ▶ Mehmed Said Hatiboğlu
 - Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy
 - Hadis Tedkikleri
 - İslam'ın Aktüel Değeri Üzerine 1-2
 - Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti
 - Hilafetin Kureyşliliği
 - İslami Tenkid Zihniyeti
 - Siyasi İctimai Hâdiselerle Hadis Münasebetleri
- ▶ Mehmet Görmez
 - Gazâlî'de Sünnet Hadis ve Yorum
 - Hadis İlminin Temel Meseleleri
 - Kalbin Erbaini
 - Metodoloji Sorunu
- ▶ Mehmet Emin Özafşar
 - Hadis ve Kültür Yazıları
 - Hadisi Yeniden Düşünmek
 - İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı
 - Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar
- ▶ Mehmet Emin Maşalı
 - Gât Yorum
 - Kaffâl eş-Şâî'de Kur'an Yorum Anlayışı
 - Kur'an'ın Metin Yapısı
 - Kıraat İlimi
- ▶ Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak
 - Tefsire Akademik Yaklaşımlar 1-2
- ▶ Musa Carullah
 - Hatun (yay. haz. M. Görmez)
 - İslam Şeriatının Esasları (yay. haz. Hatice K. Görmez)
- ▶ Muammer İskenderoğlu
 - Günümüz Selefiligi
- ▶ M. A. Kirman, İ. Capcıoğlu
 - Sekülerleşme
- ▶ Mehmet Ulukütük
 - İslam Düşüncesinde Din ve Akıl
- ▶ Mustafa Said Yazıcıoğlu
 - Mâturidî ve Neseftî'ye Göre İnsan Hürriyeti
- ▶ M. Yusuf Güraya
 - Sünnetin Neligi Sorunu (çev. M. Emin Özafşar)
- ▶ Nurullah Yazar
 - Büyük Selçuklu Devleti'nde İktidar Mücadeleleri
- ▶ Nihat Ergün
 - İktisadi ve Siyasi Düşüncede Akıl
- ▶ Rudi Paret
 - Kur'an Üzerine Makaleler (çev. Ömer Özsoy)
- ▶ Selim Türcan
 - Neshin Problematik Tarihi
- ▶ Reza Arasteh
 - Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş (çev. Bekir Demirkol, İbrahim Özdemir)
- ▶ Seyfettin Erşahin
 - Tasavvufu Anlama Kılavvuzu
- ▶ Sönmez Kutlu
 - İmam Mâturidî ve Maturidilik
 - Selefilğin Fikri Arka Planı
 - Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri
- ▶ Şaban Ali Düzgün
 - Allah, Tabiat ve Tarih
 - Âdem'den Oncesine Dönüş
 - Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar
 - Kimliksiz Hakikatler
 - Sarp Yokşun Eteğinde İnsan
 - Sosyal Teoloji
 - Dini Anlama Kılavuzu
- ▶ Zerkeşi
 - Hz. Aîşe'nin Sahabeyle Yöneltilti Eleştiriler (yay. haz. Bünyamin Erul)